

ANÀLISI DE CONJUNTURA D'AMÈRICA LLATINA

JOSÉ COMBLIN

Paraíba, Brasil

Continuem en nit fosca. Tanmateix, comencen a aparèixer alguns llums que podrien anunciar nous temps; alguns llums, només. Vegem-ho.

En els últims dos o tres anys ja comencen a sorgir **dubtes al món dels dominadors**. Comencen a no confiar tant en el sistema que han imposat al món sencer, comencen a adonar-se que tota la seva política, orientada i dirigida durant aquesta última dècada pel Fons Monetari Internacional, pel govern d'EUA i per les grans entitats financeres porta veritablement a un fracàs que pot amenaçar l'estabilitat de tota l'economia mundial. Comencen a témer. Com se sap, les revolucions succeeixen quan el poder dominador comença a dubtar de si mateix, a dividir-se i a buscar alternatives per poder restaurar el seu poder; en realitat amb això només manifesta la seva debilitat, i és en aquesta situació quan finalment s'esdevé la possibilitat que els pobles puguin manifestar-se...

En aquests últims anys ja hi ha dubtes a l'FMI, al Banc Mundial, fins i tot al govern d'EUA. A la famosa reunió de Davos, a Suïssa, on es reuneixen tots els grans dirigents de l'economia mundial, comencen també a dubtar; és a dir, comencen a veure el que nosaltres hem vist i dit durant aquests últims 10 anys.

D'altra banda, també comencen a aparèixer **forces de resistència** contra la dominació dels poders econòmics i financers d'aquesta última dècada. Algú ha dit que «el nou mil·lenni va començar a Seattle», el desembre de 1999. Sigui com sigui, almenys va ser un gran senyal. Després van produir-se també altres grans manifestacions a Washington. Són un tipus de manifestacions que suposen la mobilització de milers de moviments, de grups, d'ONG... que representen una immensa diversitat de sectors de la societat. I està apareixent aquesta força d'oposició sobretot al primer món. El tercer món –fins ara, encara– està tan desarticulat que no participa gaire en aquest moviment. Però, per descomptat, un cop que

aquestes portes s'obrin, s'anirà a ajuntar-s'hi i a integrar-s'hi amb tota la seva vitalitat en aquestes lluites.

Quant a les **grans masses populars**, hi ha senyals d'un desvetllament, però la màquina de poder és encara tan forta, que aconsegueix imposar-s'hi i mantenir-ne la passivitat. Un dels senyals més negatius en aquest sentit va ser el suport que el candidat de la dreta a la presidència de Xile, Joaquín Lavín, va rebre de les masses populars en les últimes eleccions: va aconseguir el 49% dels vots, cosa que suposa que una gran porció dels pobres, de les masses populars, ha estat seduïda per la seva propaganda. I això encara és massa freqüent allà on hi ha eleccions. Es deu al fet que no hi ha hagut educació ni promoció popular suficient; la misèria, la preocupació pel pa de cada dia va créixer tant que la formació crítica no es va poder desenvolupar, i moltes persones voten, accepten qualsevol candidat que els ofereixi un simple petit avantatge material immediat.

Les **esquerres** actualment estan dividides: les que es van integrar dins del sistema democràtic i les que es neguen a entrar en aquest sistema i busquen camins fora de les estructures polítiques institucionalitzades. Les esquerres integrades no aconsegueixen condicions suficients per realitzar el seu programa, i més aviat entren en la dinàmica de les institucions anomenades democràtiques, que estan fetes per mantenir l'*estatus quo*, la situació establerta. Dificilment un congrés permetrà un canvi; és molt difícil que una majoria aconsegueixi des d'allà canvis profunds, seriosos. Quan s'entra en el sistema, en el joc dels partits, s'entra en una dinàmica extraordinàriament complexa, en un sistema que pot estar manipulat, manegat pels poderosos, pel poder executiu... i al final no s'aconsegueix res. A més, és molt difícil que els partits d'esquerra aconsegueixin una majoria, ja sigui per elegir el president, ja sigui per multiplicar el nombre de diputats, o membres dels congressos. De manera que les

esquerres, per exemple a Mèxic, perden, no estan avançant; més aviat estan fent passos per a enrere. Va haver-hi una gran esperança quan Cuahutémoc Cárdenas va ser elegit alcalde del DF de Mèxic. Després d'alguns anys es constata que el problema era tan difícil, tan complex... I que, a més, amb l'oposició del govern federal, poca cosa es podia fer, de manera que la seva presència al front de la capital ha servit més aviat per desprestigiar el partit i l'esquerra.

És veritat que a Xile el nou president és socialista, però els partits socialistes a Xile han hagut de fer tantes concessions al sistema neoliberal establert que el seu socialisme ja gairebé no es pot reconèixer, i poc es pot esperar d'ells en concret. Als altres països, els partits d'esquerra, o bé són insignificants, o bé són tan minoritaris com a Brasil, i poc hi poden fer. És veritat que a Uruguai gairebé van assolir la majoria, però és una excepció al Continent.

Al costat d'això han aparegut **altres moviments polítics** que reprenen els temes tradicionals de les esquerres, però no estan integrats al sistema i més aviat creuen que poden ser més eficaços fora del sistema establert, i que transformar-se en partit polític seria una trampa en la qual no volen caure. Això passa, naturalment, amb el moviment zapatista a Mèxic, que aparentment està estabilitzat o neutralitzat, però corren rumors que el seu influx estaria estenent-se per tot el país. A Brasil el Movimento de los Sin Tierra (MST) està pujant, i s'està constituint en la principal força d'oposició, fins i tot comença a inspirar temor als governants. Aquests moviments volen desestabilitzar el sistema, utilitzant sobretot les grans manifestacions, que obliguen els mitjans de comunicació a mostrar la seva existència, mostrar els seus programes. La TV va on hi ha pertorbació; on hi ha esdeveniments insòlits, on hi ha violència... Dóna a conèixer el que passa, i el primer pas per a la conscienciació d'un poble és saber el que passa, saber que una cosa existeix, que existeix una oposició. Usant llavors la influència de la televisió, dels mitjans de comunicació, i trobant gran suport en altres moviments del món, moviments com l'MST constitueixen una amenaça per al poder establert.

Continuant amb el tema, hi ha també **altres forces d'oposició**: per exemple, els moviments indígenes, que també preparen i proposen un model alternatiu de societat, un model que sempre s'inspira en alguna forma de socialisme.

Hi ha, doncs, una **nova esquerra** que s'està aixecant, articulant-se, però principalment fora dels partits tradicionals, fins i tot fora del Partit dels Treballadors, que a Brasil només té 20 anys, però que ja es va integrar molt en el sistema, cosa que limita moltíssim la seva actuació.

A escala local, a escala d'alcaldies, de poder regional... s'ha pogut dur a terme realitzacions, de vegades notables, que preparen l'avenir; així per exemple en diverses alcaldies a Brasil. A Mèxic, tanmateix, no han tingut gaire èxit.

Com podran moure, convèncer les masses populars? Com podran desarticular el projecte establert? Aquest serà justament el programa de la primera dècada del segle XXI.

Què pot passar llavors als anys que vénen ara? Hi haurà explosions socials?

D'explosions socials ja n'hi ha, de moment, en tots els països andins, tots actualment inestables, profundament pertorbats, amb governs molt precaris, molt contestats, molt discutits, i amb indefinició, sense projecte clar per a l'avenir. Hi ha una multiplicació de conflictes a Colòmbia, Perú, Equador, Bolívia, Veneçuela... Tots aquests governs són actualment inestables i hi ha manifestacions constants, permanents, que permeten de preveure que pot ocórrer en qualsevol moment una explosió més gran. A Equador, gairebé, ja s'hauria pogut produir o una guerra civil, o el començament d'una nova guerrilla, o l'adveniment d'un govern populista esquerrà, si haguessin tingut més suport per part de militars importants; una part dels oficials de l'exèrcit van entrar en el moviment, la qual cosa ja és un senyal; si haguessin aconseguit dividir les forces armades... Sens dubte que això debilita molt el govern establert. En resum, doncs, les explosions socials ja són presents o en preparació immediata en tota la zona andina; lamentablement, semblen inevitables pel camí que anem.

Es poden preveure en altres països? Bé, a Mèxic, si el PRI perd les eleccions serà l'inici d'un període d'inestabilitat, perquè el PRI podria desintegrar-se, això alliberaria moltes forces socials que fins ara estan controlades pel PRI; és poc probable que el govern de Fox, el PA, pugui donar satisfacció a les masses populars. Llavors sense la resistència d'un PRI, ara molt debilitat, poden molt probablement produir-se moviments socials i explosions a Mèxic.

Amèrica Central està de moment en un temps de descans de totes les violències passades...

Però al Brasil ha començat una època de pertorbació l'any 2000: ja en els primers mesos l'MST ha aconseguit agitar una mica tota la nació, provocant una reacció molt dura per part del govern, senyal de debilitat i de preocupació.

Hi pot haver explosions socials en diverses regions del Continent. És que la dècada dels 90 va ser triomfalista: els nous dirigents neoliberals eren optimistes, van prometre el paradís, estaven convençuts que les receptes neoliberals portarien el seu poble al paradís... i ara també estan constatant que no és així. El sistema establert no està ja tan segur de si mateix, i si no està tan segur de si mateix no tindrà tanta força per reprimir els moviments que es manifesten. Llavors, segurament, la primera dècada del segle XXI resultarà més pertorbada que l'última dècada del segle anterior. En la dècada dels 90, les forces populars estaven totalment aixafades i tota reacció pràcticament aniquilada, però aquesta primera dècada anuncia un canvi: pertorbació, explosió? Sí, probablement conflictes, violències...

Pot ser que l'**esquerra clàssica**, els partits d'esquerra aprofitin la situació i assolixin el poder gràcies a aquestes explosions socials? No és gaire probable. Apareixeran noves tendències, noves forces, nous liderats. Els líders de les esquerres tradicionals ja estan molt desgastats, i la seva estabilitat és molt disminuïda. A Xile, que és el país més estable, que sembla tenir cert equilibri, és possible que Ricardo Lagos sigui capaç de mantenir una certa estabilitat, però als altres països res d'això està garantit.

Els partits de l'esquerra clàssica s'han integrat i adaptat al sistema anomenat democràtic que s'ha establert en l'anomenada redemocratització d'AL. Això els resta iniciativa, imaginació, capacitat de risc i també creativitat per proposar models nous de societat.

Hauran d'aparèixer nous liderats. És molt probable que, com a Veneçuela, apareguin líders populistes, aquests líders que no se sap si són d'esquerra o de dreta però que aconsegueixen monopolitzar les esperances populars. El que va passar amb Hugo Chávez es repetirà en diversos països.

És a dir: tots estan buscant nous líders, noves forces polítiques, noves figures, i de manera particular estan buscant un «**salvador de la Pàtria**». A Chile Joaquín Lavín es va presentar com a tal: no tenia partit polític, no tenia passat, no tenia compromís amb ningú, era la mera encarnació de poble xilè, és a dir, tots els trets característics d'un líder populista. En realitat ell representava a la vella i tradicional dreta xilena, les grans famílies tradicionals, però amb una màquina de propaganda molt estudiada i ben muntada va saber presentar-se com un veritable «salvador de la Pàtria».

En altres països falta el candidat, però pot aparèixer en qualsevol moment...

Equador seria el primer país disponible: allà pot aparèixer una figura carismàtica que aconsegueixi cridar l'atenció i orientar totes les forces populars que volen un canvi, tal com ja va passar a Veneçuela.

A Colòmbia pot passar una cosa semblant, després de tantes desil·lusions, tantes derrotes de tots els presidents successius i de la desconfiança que gran part del poble sent cap al sistema.

Pot aparèixer un salvador de la Pàtria al Brasil? També, sí, pot aparèixer. Està creixent el sentiment de la ineficiència, de la ineficàcia del sistema democràtic. I és una desil·lusió molt molt profunda, alimentada fins i tot per tota la classe intel·lectual. Els escàndols són cada vegada més escandalosos, sempre més repugnants, provoquen i augmenten el sentiment de ràbia i impotència... En aquesta situació de desigs de canvi, si es presenta un «salvador de la Pàtria» podrà rebre el suport unànim de les classes populars. Podria ser un salvador nascut l'MST? No, és impossible; però pot aparèixer des d'un altre sector de la societat. Tanmateix, en l'actualitat la major probabilitat és que aparegui des de l'MST...

Als altres països andins... al Paraguai per exemple, un salvador de la Pàtria podria ser rebut i acollit amb entusiasme en qualsevol moment. Argentina serà més estable? Potser, per tenir també un poble més alfabetitzat, lletrat, desenvolupat intel·lectualment, però el Menemisme ha provocat molta desil·lusió i no hi ha gaire esperança que el nou president pugui donar satisfacció a les aspiracions populars i treure a l'Argentina de la profunda misèria en què està actualment. Mèxic és una incògnita: és clar que ni

Cárdenas ni Fox no són el salvador de la Pàtria, però si no aconsegueixen cap resultat, en el cas de la victòria del PRI sí que pot aparèixer una figura carismàtica que aconsegueixi mobilitzar de nou totes les forces populars que puguin ressuscitar a l'entorn d'un cert nacionalisme (el nacionalisme gairebé ha desaparegut, fins i tot el sentiment nacional ha estat aixafat per la integració total dels neoliberals en el sistema dels Estats Units, a l'«imperi americà», però podria ressuscitar i constituir, llavors, una força de suport per a qualsevol «salvador de la Pàtria»).

Què es pot fer en aquestes circumstàncies? Bé, una cosa que sempre és necessària és que tots podem **actuar a escala local**. Una nova societat, una alternativa social haurà d'encarnar-se sempre en les estructures de la vida diària. Bona part d'aquesta alternativa ja depèn de la vida municipal, de la ciutat, del barri... Llavors, hi ha una cosa que es pot fer per preparar noves estructures. Per exemple: tractant d'alliberar les institucions locals. Fundant noves institucions locals que puguin ser lliures de la immensa corrupció que s'ha difós en l'última dècada. Formant i preparant persones honestes, capacitades, que prenguin iniciatives i que puguin millorar la condició local dels barris, de les ciutats... Les alcaldies, quan són ben conduïdes, poden millorar bastant la situació.

Pel que fa a **preparar la dinàmica nacional**, la reconstitució de la nació, sí que hem «d'acompanyar la història», i a veure què passa... No és gaire probable que persones comunes i corrents siguin capaces de provocar esdeveniments tan forts que puguin canviar el rumb de la societat. Però una vegada que alguna cosa es perfila o es presenta, ve el moment de l'acció, la participació o no participació, la contestació... Canvia la constel·lació de les forces i llavors s'ha de definir una posició per participar. Potser s'obriran més espais per a moviments populars, més espais per a altres sistemes de producció basats en les petites i mitjanes empreses... En fi, tot això obrirà perspectives, però és difícil preveure-ho ara.

Els **cristians** han de participar en els moviments paral·lels il·legals o semil·legals? És una qüestió que cadascú, cada grup haurà d'examinar i resoldre: s'hi ha de participar, no s'hi ha de participar? Per inclinació, els catòlics tendeixen a integrar-se a les institucions legals oficials, als partits polítics; tanmateix, si es constata la ineficiència dels partits polítics, es planteja la qüestió de participar en altres moviments.

Aquesta pregunta ja s'havia fet fa 30 anys quan van aparèixer els moviments guerrillers violents i llavors va haver-hi diverses respostes, però la immensa majoria dels catòlics no es van integrar. Ara la qüestió és diferent perquè no es tracta de moviments armats i amb la pretensió de conquerir el poder; són moviments més complexos que coneixen millor les seves limitacions i no pretendran derrotar militarment els exèrcits nacionals. Però actuen de forma alternativa, no per la participació en l'elaboració de lleis i decrets, sinó exercint pressions per desestabilitzar el sistema establert i empenyer noves forces polítiques. Són moviments que no proposen explícitament la violència, encara que en determinats moments estiguin de fet implicats en situacions violentes.

Quin ha de ser la **participació dels cristians** en aquest moviment? No es poden donar normes generals perquè cada cas serà particular, i aquest desafiament per als catòlics sempre existeix. Fins ara la jerarquia tendeix sempre a insistir que els catòlics formin grups específics, propis, d'acció social pròpia, específica, no integrada dins del moviment de conjunt perquè temen la corrupció dels moviments alternatius, temen l'absorció, temen que la pressió exercida pels moviments d'oposició sigui tan forta que la identitat cristiana desaparegui.

Tots aquests corrents existeixen, sens dubte, però d'altra banda, els moviments purament catòlics no tenen absolutament cap força política. Llavors neix el desafiament, que en forma general, els laics hauran de decidir ells mateixos. És probable que la jerarquia no hi intervingui gaire, es quedarà més aviat passiva i silenciosa esperant el resultat de les pertorbacions, dels canvis socials, però sense voler intervenir en forma activa, i sense fer propostes actives, o proposant alguna cosa a un nivell conceptual, tan abstracte que no significarà res. Llavors en aquestes circumstàncies que s'aproximen, nosaltres no hem ni podem crear o elaborar tot un programa de transformació social –no tenim la força per a això–, però haurem de definir-nos i escollir un rumb quan apareguin tots els moviments que s'esperen, tota la pertorbació que s'espera, els nous líders, els nous moviments que apareixeran.

